

olarak başta Barfield’ın “gölge imparatorluk”, Honeychurch’ün “kompleks devlet” ve Taşağıl’ın “süreklilik” tezleri sentezlenerek, Hunların hem iç dinamikleriyle karmaşık hem de dış etkileriyle küresel güce sahip bir devlet olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asya Hun Devleti, Xiongnu, Mete Han, Bozkır İmparatorlukları, Çin-Hun ilişkileri, Türk Devlet Geleneği, Siyasi Teşkilat, Heqin Politikası.

undergo fundamental transformations not only in the domain of military defense but also in diplomatic and ideological spheres. Finally, by synthesizing Barfield’s “shadow empire” thesis, Honeychurch’s “complex polity” framework and Taşağıl’s “continuity” thesis, the study concludes that the Xiongnu constituted a state that was both internally complex and exercised wide-ranging influence beyond its borders.

Keywords: Xiongnu State, Xiongnu, Modu Chanyu, Steppe Empires, Sino-Xiongnu Relations, Turkic State Tradition, Political Organization, Heqin Policy.

1. Giriş

Hunlar, Orta Asya steplerinde ortaya çıkmış ve sonrasında Avrupa içlerine kadar etkili olmuş göçebelere ve bunların içindeki yaşadığı siyasi yapılara verilen genel bir addır. Attila liderliğinde zirveye ulaşan ve Çin kaynaklarında “Xiongnu” (匈奴) olarak anılan Hunlar kurdukları siyasi yapılarla tarihin ilk büyük bozkır imparatorlukları olarak kabul edilmektedir. Bu siyasi yapılar gerek göç hareketleriyle antik ve erken Orta Çağ dünyasının jeopolitik dengesini değiştirmiş, gerekse yerleşik imparatorluklarla kurdukları ilişkilerle dikkat çekmiştir.¹ Hun adı etrafında şekillenen bu siyasi yapıların kronolojik gelişimi, idari ve askeri teşkilatlanması ile diğer güçler üzerindeki etkileri, tarihçilikte yoğun tartışmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın öncelikli amacı; Asya Hunları örneği üzerinden güncel devlet tanımlarında aranan üç unsur olan toprak, insan ve iktidar unsurlarından toprak unsurunun göçebe imparatorluklar açısından anlamsız hâle geldiğini ve bunun bir zorunluluk olmaktan çıktığını ortaya koymaktır.

Bu bağlamda Asya Hun Devleti'nin kuruluş süreci, genişleyen siyasi sınırları, hükümdarları ve diplomatik faaliyetlerinin Çin kaynaklarındaki yansımaları sistematik bir biçimde incelenmiş; ardından devletin kağanlık sistemi, kurultay geleneği, ordu teşkilatı, vergi sistemi, ekonomik yapısı ve Çin ile ilişkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamlı incelemenin temel amacı, kamu yönetimi yazınında devlet olmanın zorunlu bir koşulu sayılan sabit bir toprağa bağlı olma şartının göçebe imparatorluklar söz konusu olduğunda bir zorunluluk olmaktan çıktığını Asya Hunları örneği üzerinden ortaya koymaktır. Yerleşik tarım toplumlarını merkeze alan ve devleti mutlak surette belirli bir toprağa bağlayan üç unsurlu devlet teorisinin aksine; Asya Hun Devleti katı ve sabit sınırları olmasına rağmen merkezî otorite, kurumsallaşmış askeri-idari yapı ve geniş çaplı diplomatik ilişkiler gibi devlete atfedilen tüm karmaşık özelliklere haiz özgün bir devlet modeli ortaya koymuştur. Nihayetinde bu analizlerle birlikte klasik devlet algısındaki toprak unsurundan bağımsız olarak varlık gösteren bu kurumsal ve gelişmiş siyasi organizasyonu inceleyen içlerinde arkeologların da olduğu farklı akademik yaklaşımları karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirerek üç unsurlu devlet teorisinin kısıtlayıcı niteliği ortaya konacaktır.

Bu çalışma, Asya Hun Devleti'nin siyasi ve yönetsel yapısını kamu yönetimi yazınındaki yerleşik devlet tanımları karşısında yeniden konumlandırmayı

1 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, ss. 32-33

amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmanın temel yöntemi, karşılaştırmalı-analitik yöntem olup bu yöntem üç düzlemde uygulanmıştır. Evvela Alman Genel Kamu Hukuku kaynaklı üç unsurlu devlet teorisi eleştirel bir biçimde değerlendirilmiş ve bu teorinin göçebe siyasi örgütlenmeleri dışlama eğilimi sorgulanmıştır. Ardından Hun devlet yapısının iç bileşenleri sistematik olarak incelenmiştir. Üçüncü olarak ise Barfield’ın “gölge imparatorluk” tezi, Honeychurch’ün arkeolojik bulgulara dayanan “kompleks devlet” yaklaşımı, Di Cosmo’nun Sino-göçebe etkileşim analizi ve Taşağıl’ın “süreklilik” vurgusu olmak üzere farklı akademik yaklaşımlar birbirleriyle karşılaştırılmış ve sentezlenmiştir.

Ontolojik açıdan çalışma, eleştirel gerçekçi bir duruş benimsemektedir. Bu duruşa göre devlet, tarihsel süreçte nesnel olarak var olan kurumsal yapılara karşılık gelmekle birlikte “devlet” kavramının kendisi toplumsal ve entelektüel bağlamda inşa edilmiş bir kategoridir. Çalışma, Asya Hun Devleti’nin kağanlık sistemi, askeri-idari hiyerarşisi ve diplomatik ilişkileri gibi somut kurumsal yapıların tarihsel bir gerçeklik olduğunu kabul ederken, bu yapıların mevcut yazında Batı merkezli devlet tanımlarının dar kalıplarıyla ölçülmesinin gerçekliği çarpıttığını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, devlet olgusunun toplumsal gerçekliği teslim edilmekle birlikte, bu gerçekliğin nasıl kavramsallaştırıldığı ve sınıflandırıldığı üzerindeki kuşatıcı varsayımlar eleştirel olarak sorgulanmaktadır.

Epistemolojik açıdan araştırma, eleştirel ve çok disiplinli bir bilgi anlayışına dayanmaktadır. Bilginin üretildiği bağlamın, o bilginin içeriğini kaçınılmaz olarak biçimlendirdiği kabulünden hareketle, çalışma iki temel epistemolojik gerilimi gözetmektedir. Birincisi, Hun tarihine ilişkin kaynakların neredeyse tamamının Çin hanedan yıllıklarına dayanması, bu kaynakların Çin merkezli bakış açısını ve olası önyargılarını hesaba katmayı zorunlu kılmaktadır. İkincisi, devlet kavramına ilişkin egemen teorik çerçevenin yerleşik tarım toplumları üzerinden şekillenmiş olması, göçebe siyasi yapıları değerlendirirken kavramsal bir asimetri yaratmaktadır. Bu asimetriyi aşmak amacıyla çalışma, tarih, siyaset bilimi, kamu yönetimi, arkeoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinlerin bulgularını bir araya getiren disiplinlerarası bir sentez stratejisi izlemiştir.

Metodolojik açıdan çalışma, literatür tarama ve eleştirel kaynak analizi temelinde yürütülmüştür. Çin hanedan yıllıklarından faydalanan eserlerden elde edilen veriler, Çin tarih yazımının göçebelere yönelik propaganda içe-

rikli söylemini göz önünde bulundurarak eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir. Bu literatür taramasında Barfield, Honeychurch, Di Cosmo, Taşağıl, Sinor, Beckwith, Gumilev ve Kim gibi farklı disiplin ve geleneklerden gelen araştırmacıların tezleri, kendi iç tutarlılıkları ve birbirleriyle olan gerilim noktaları açısından değerlendirilmiştir. Arkeolojik bulgular, yazılı kaynakların sağladığı bilgileri desteklemek ve tamamlamak amacıyla ikincil veri olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, Batı merkezli devlet teorilerine yönelik eleştirel bir tutum üzerine inşa edilmiştir. Kamu yönetimi yazınında evrensel geçerliliğe sahip olduğu varsayılan üç unsurlu devlet tanımı, özellikle “toprak” unsurunun zorunlu bir koşul olarak dayatılması bağlamında sorgulanmıştır. Bu sorgulama, göçebe devlet kavramının “devletsizlik” ile özdeşleştirilmesine yol açan epistemik önyargıları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda devlet kavramı, salt yerleşik ve Batılı kalıplardan çıkarılarak insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak daha kapsayıcı bir çerçevede ele alınmıştır. Bu yaklaşım, çalışmaya “üç unsurlu teoriyi aşma” iddialı bir kuramsal konum kazandırırken, aynı zamanda göçebe devletlerin yerleşik devletlere denk bir devlet türü olarak kabul edilmesinin önünü açmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma; eleştirel gerçekçi bir ontoloji, çok disiplinli ve eleştirel bir epistemoloji ile karşılaştırmalı-analitik bir yöntem üzerine kurulmuş olup, Asya Hun Devleti’ni Batı merkezli devlet tanımlarının kısıtlamasından bağımsız olarak, kendi iç dinamikleri ve kurumsal yapısı üzerinden bir devlet olarak değerlendirmeyi esas almaktadır.

2. Devlet, Göçebe Devlet ve Toprak

Devlet Batılı ve yerleşik kalıplardan çıkarılarak oldukça kapsayıcı bir biçimde; insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme ve yönetim tarzı olarak tanımlanabilir.² Mevcut devlet algımızın ve bilginimizin bütünüyle Batı kaynaklı olması nedeniyle, genel devlet tanımları evrensel sanılsa da aslında sadece yerleşik devlete ve Batı Avrupa’ya aittir.³ Oysa devlet terimi; 3000 yıllık göçebe devleti, 5000 yıllık yerleşik devleti ve son 500 yılda gelişen Batılı “modern devleti” kapsayan genel bir üst kavramdır.⁴

2 Birgül Ayman Güler, *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*, İmge Kitabevi, Ankara, Nisan 2023, s. 34 ve 263.

3 a.g.e, s. 125.

4 a.g.e, s. 77 ve 247.

Genel kamu hukukunda devleti tanımlamak için en çok kabul gören “üç unsurlu teoriye” göre; bir yapının devlet sayılabilmesi için toprak (ülke), insan (halk) ve iktidar unsurlarının üçüne birden sahip olması şart koşulur.⁵ Burada karşılaşılan temel sorun sabit sınırları olan belirli bir toprak parçası üzerinde kurulu olma zorunluluğunun yalnızca yerleşik toplumlara has devletleri tanımlayabilmesidir. Devletin varlığını mutlak surette toprağa bağlamak göçebe toplumların devlet olarak kabul edilmesini baştan imkânsız hâle getirmekte ve onları devletsiz kabul eden algıyı beslemektedir. Bu noktada, devleti tanımlarken toprak unsurunu zorunlu görmeden daha kapsayıcı bir tanım yaparak göçebe siyasal örgütlenmelerin de devlet olarak incelenebilmesine olanak sağlayacağını göz önünde bulundurmak gerekir.⁶

Göçebe devlet tarihsel süreçte yerleşik devlete denk bir devlet türü ve genel devlet kavramının bağımsız bir alt türü olarak tanımlanmaktadır.⁷ Göçebeliliğin devletsizlik anlamına geldiği ya da göçebeliliğin barbarlık olduğu fikri devlete ilişkin kaleme alınan Batı kaynaklı kamu yönetimi yazınında sıkça karşılaşılan ön yargılardır. Göçebelik basit bir gezgin sürü gütme eylemi değil pastoralizm ekseninde şekillenen, kendine özgü katmanlı bir işbölümüne ve örgütlenmeye sahip bir siyasi yapıdır. Türklerde göçebe devletin kavramsal karşılığı “il/el” sözcüğüdür ve bu kavram belirli bir toprağı değil, doğrudan toplumu ve halk-toplum birliğini ifade eder.⁸ Örgütlenme niteliği açısından bakıldığında da göçebe devletler, çok geniş bir coğrafyaya yani toprağa yayıldıkları için katı bir merkezîyetçilik ile yönetilemezler. Bu nedenle yönetim yapılarında hem hiyerarşik hem de heterarşik öğeleri bir arada barındırdıkları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görülebilir.

Belirli bir toprağa bağlı kalmaksızın, doğrudan halk-toplum birliğine, esnek yönetime ve kendine özgü katmanlı bir işbölümüne dayanan bu göçebe devlet anlayışının tarihteki örneklerinden biri Asya Hunlarıdır. Nitekim “göçebelik devletsizliktir” önyargısını yıkarak sabit bir coğrafi sınıra hapsolmeden da bir siyasi teşkilat kurulabileceğinin en somut örneklerinden birini sunan bu büyük bozkır imparatorluğunun tarih sahnesine çıkışı Hun siyasal yapılarının gelişim sürecinde açıkça izlenebilmektedir. Bu çerçevede öncelikle bu imparatorlukların gelişimi incelenecektir.

5 Birgül Ayman Güler, *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*, İmge Kitabevi, Ankara, Nisan 2023, s. 158.

6 a.g.e, s. 101.

7 a.g.e, s. 17.

8 a.g.e, s. 26.

3. Hun Siyasal Yapılarının Gelişimi

Hun siyasal yapıları denildiğinde, en önemlileri MÖ 3. yüzyıl sonlarında Orta Asya'da kurulan Asya Hun (Xiongnu) İmparatorluğu ile MS 4-5. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan Avrupa Hun İmparatorluğu akla gelmektedir. Bu iki büyük güç, farklı coğrafyalarda ve dönemlerde varlık göstermelerine rağmen, tarih yazınında genellikle birbiriyle bağlantılı olarak ele alınmışlardır. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda incelenecek olan devlet Asya Hun Devleti'dir. Bu bölümde de Asya Hun Devleti'nin ortaya çıkışı üzerinde durulacaktır.

3.1. Asya Hun Devleti (Büyük Hun İmparatorluğu) - MÖ 3. yy ila MS 1. yy

Hun siyasal yapılarının ilki ve devlet geleneğinin başlangıcı kabul edilen **Asya Hun Devleti**, MÖ 3. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Geleneksel tarih yazımı, Hun Devleti'nin kuruluşunu MÖ 209 yılına, Mete Han (Çince kaynaklarda Mao-dun 冒頓 veya Modu Chanyu) dönemine tarihlendirilmektedir.⁹ Mete, Hun hükümdarı Tuman (Touman) Yabgu'nun oğluydu ve bir saray darbesiyle babasını saf dışı bırakarak yönetimi ele geçirdi. Onun iktidara gelişiyle birlikte dağınık haldeki bozkır kabileleri tek bir siyasi çatı altında birleşmeye başladı. Mete Han'ın çevik süvari okçuluğuna dayanan askerî reformları ve stratejik zekâsı sayesinde, Hunlar kısa sürede Doğu Bozkırının en güçlü konfederasyonu haline geldiler.¹⁰ Mete Han ilk iş olarak doğudaki güçlü komşu Donghu (Türkçe Tung-hu) kabilesini gafil avlayarak büyük bir zafer kazandı, Donghu Devleti'ni yenip halkını ve sürülerini ele geçirdi.¹¹ Bu zafer, bozkırdaki diğer kabilelerin gönüllü veya zorunlu olarak Mete'nin hâkimiyetini tanınmasına zemin hazırladı. Mete Han aynı zamanda batıda Yüeci (Yuezhi) kabilesini yaklaşık MÖ 203-200 dolaylarında mağlup ederek tarım havzası ve Orta Asya ile temasını sağladı.¹² Güneyde ise Çin'in Han hanedanıyla karşı karşıya gelmeye başladı. Mete Han önderliğinde Hunlar, kısa sürede bugünkü Moğolistan platolarından Tanrı Dağları ve Gobi Çölü çevresine, doğuda

9 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 35.

10 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 87-89.

11 Sima Qian, *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II*, (çev. Burton Watson), Columbia University Press, New York, 1993, s. 130.
Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 46.

12 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 95.

Mançurya steplerinden batıda Hazar ötesine uzanan geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurdular.¹³

Hunların siyasi sınırları, Mete'nin halefleri döneminde en geniş halini aldı. Mete'nin oğlu Laoşang (Laoshang) Tanhu zamanında (MÖ 174-160), Hun İmparatorluğu doğuda Kore sınırından batıda Aral Gölü havzasına, kuzeyde Baykal Gölü ve Sibiryâ ormanlarından güneyde Çin Seddi'nin ötesine kadar uzanıyordu.¹⁴ Çin kaynakları bu dönemde Hunların egemenliği altında 26 farklı kabile veya halk grubunun bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁵ Bu gruplar arasında Wu-sun, Kang-kü (Kangju), Yüçi gibi Orta Asya kavimleri de vardır ve Hunlar bu kavimler üzerinde hem siyasi nüfuz kurmuş hem de askeri üstünlük sağlamışlardır. Hun Devleti'nin merkezi bölgesi, Orhun-Selenga ırmakları ile Ötüken yöresi olup imparatorluk genellikle doğu (sol kol) ve batı (sağ kol) şeklinde iki kanat üzerinden yönetilmiştir.¹⁶ Hun hükümdarları, yılın belli dönemlerinde bu merkezi coğrafyada kurultay niteliğinde toplantılar düzenleyerek imparatorluğun dört bir yanındaki boy beyleri ve akrabalar ile bir araya geliyorlardı.¹⁷ Mete Han'dan sonra sırasıyla Ki-ok (Jiyu) Tanhu, ardından oğulları ve torunları döneminde Hun İmparatorluğu gücünü bir süre daha koruduysa da özellikle MÖ 2. yüzyılın sonlarından itibaren Han Çin imparatorluğunun askerî ve diplomatik karşı hamleleriyle denge mücadelesi içerisine girdi.¹⁸

Hun-Han ilişkileri, Hun kronolojisinin önemli bir parçasıdır. MÖ 200 yılında Han İmparatoru Gaozu (Liu Bang), Hunlara karşı giriştiği seferde Baideng Savaşı'nda Mete Han tarafından kuşatıldı ve ağır bir yenilgiye uğratıldı.¹⁹ Bu gelişme sonucunda Çin, askeri çözüm yerine diplomasiye yöneldi ve MÖ 198'den itibaren bir evlilik ittifakı olan Heqin politikasıyla Hunlarla barış anlaşmaları yaptı. Antlaşmaya göre, Çin imparatorları sembolik olarak prenses unvanı taşıyan akraba kadınları Hun hükümdarlarıyla evlendirmeyi, ayrıca her

13 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, ss. 41-43.

14 René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970, pp. 57-59.

15 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 48.

16 Ying-Shih Yu, "The Hsiung-nu", ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 130.

17 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 50.

18 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 162-164.

19 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, s. 51.

yıl önemli miktarda ipek, şarap, hububat ve diğer hediyeleri Hunlara göndermeyi kabul ettiler. Karşılığında Mete Han da sınır saldırılarını durdurma taahhüdünde bulundu.²⁰ Bu hanedan evlilikleri ve haraç niteliğindeki armağan alışverişi, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Hun-Han barışını sağladı. Ancak Çin İmparatoru Wu-ti (Han Wudi) döneminde (MÖ 133'ten itibaren), Han hanedanı Hunları tamamen yenilgiye uğratmak amacıyla seferler düzenlemeye başladı.²¹ MÖ 133'te başlayan saldırılar sonucu Han hanedanlığı önemli kazanımlar sağlasa da Hunlar kuzey steplerindeki üstünlüklerini korudular ve Çin ordularının tam manasıyla bozkıra nüfuz etmelerine engel oldular. MÖ 53 yılına gelindiğinde Hun ülkesinde yaşanan bir iç savaş imparatorluğu zayıflatı. İki rakip Tanhu adayı Huhanye ve kardeşi Zhizhi arasında çıkan mücadele sonucunda Hunlar güney ve kuzey olmak üzere iki kola ayrıldılar. Huhanye Tanhu, Çin'in himayesini kabul ederek güneyde Han sınırına yakın bölgede yerleşik hayata geçerken, Zhizhi Tanhu batıya çekilerek Talas havzası civarında bağımsız bir yönetim kurmaya çalıştı.²² Zhizhi, MÖ 36 yılında Çin generali Chen Tang tarafından Soğdiana'daki bir kalede yenilgiye uğratılıp öldürülünce, Kuzey Hun kolu bir süre daha Orta Asya içlerinde varlık gösterdikten sonra tarih sahnesinden çekildi.²³ Güney Hun kolu ise Çin topraklarına göç ederek Han idaresine tabi oldu ve bu Hunlardan bazıları ilerleyen yüzyıllarda Çin'in kuzeyinde kurulan küçük krallıkların yöneticileri oldular. Örneğin Çin tarihinde Beş Barbar Onaltı Krallık dönemindeki Han Zhao Devleti bir Hun prensinin önderliğinde kurulmuştur.²⁴ Asya Hun Devleti, MÖ 1. yüzyıl sonlarına gelindiğinde fiilen sona ermiş, ardılları dağılarak bir kısmı Çin'e entegre olmuş, bir kısmı ise batıya göç etmiştir.

3.2. Hükümdarlar ve Diplomatik İlişkiler

Asya Hun Devleti'nin hükümdarları, Tanhu (Chanyu) unvanını taşıyordu. Mete (Mao-dun) Tanhu devleti kuran ve kurumsallaştıran lider olarak öne çı-

20 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 52-53.

21 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 255-257.

22 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 55-56.

23 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 302.

24 René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970, p. 61.

kar. Mete'den sonra yerine oğlu Ki-ok (Jiyu/Lao Shang) Tanhu geçmiş, onun döneminde de devlet güçlü kalmıştır. Laoshang'ın MÖ 166 dolaylarında Çin'e karşı büyük akınlar düzenlediği ve hatta bir seferinde Han başkenti Chang'an yakınlarına kadar geldiği kaydedilmiştir.²⁵ Laoshang sonrası Hun hükümdarları arasında Cünçen (Junchen) Tanhu, İçjise (Yizhixie) Tanhu gibi isimler anılır, ancak özellikle MÖ 1. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ortaya çıkan taht mücadeleleri devletin zayıflamasına yol açmıştır. Bu dönemde yukarda bahsedilen Huhanye ve Zhizhi adlı iki kardeş önemli figürlerden olmuş, Huhanye, diplomatik bir manevra ile Çin'e bağlanıp varlığını sürdürürken Zhizhi mücadeleyi tercih etmiş ve sonunda yenilmiştir.²⁶ Hun hükümdarlarının diplomatik kabiliyeti, özellikle Çin ile ilişkilerde belirleyici olmuş, örneğin Huhanye Tanhu MÖ 53'te Han sarayına gidip tabiiyetini sunarak Hunlar için daha avantajlı barış koşulları elde etmiştir.²⁷

Hunların diplomatik ilişkilerinin başında Han Çin İmparatorluğu gelmektedir. Hun-Han ilişkileri zaman zaman çatışma, zaman zaman denge ve karşılıklı tanıma şeklinde dalgalanmıştır. Mete Han döneminde başlayan evlilik anlaşmaları (Heqin), Hunların siyasi çıkarlarını korumak için kullandığı diplomatik bir araç olmuştur. Mete, Çin prensesi ile evlenmeyi kabul ederek Çin'den her yıl hediye adı altında vergi almayı kurumsallaştırmıştır.²⁸ Onun torunları da bu politikayı sürdürmüştür. Ancak dönem dönem Hun-Çin barışı bozulmuş, özellikle Han İmparatoru Wu döneminde (MÖ 133-MÖ 89) uzun soluklu savaşlar yaşanmıştır.

Hunların bu mücadelelerde diplomatik esnekliği dikkat çeker. Örneğin Wu-ti'nin seferlerine karşı bir yandan şiddetle direnmişler, diğer yandan da Orta Asya'daki Wusun gibi bazı kabilelerle ittifaklar kurarak Çin'in elini zayıflatmaya çalışmışlardır.²⁹ Ayrıca Hunlar, İpek Yolu ticaret yollarını kontrol ederek Çin'e ekonomik baskı uygulamışlardır. Nitekim Çin generali Zhang Qian'ın Orta Asya'ya gönderilmesinin bir nedeni de Hunların Orta Asya üzerinden Çin'e gelen ticareti engellemesiydi.³⁰

25 Ban Gu, *Han Shu* (MS 1. yy), aktaran Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 233.

26 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 56.

27 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 60.

28 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 53.

29 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 243-244.

30 a.g.e., s. 171.

Hunların diplomatik ilişki kurduğu bir diğer güç Partlar (Arşak İmparatorluğu) olmuştur. Çin kaynakları, Hun elçilerinin MÖ 2. yüzyılda Part sarayına ziyarette bulunduğunu, hatta Hunlar ile Partlar arasında Çin'e karşı zaman zaman bir yakınlaşma olduğunu belirtmektedir.³¹ Ancak bu ilişkiler hakkındaki detaylı bilgiler sınırlıdır. Hunların Yüceçiler ve onların kurduğu Kuşan İmparatorluğu ile de dolaylı temasları olmuştur, zira Hun baskısıyla batıya göçen Yüceçi/Kuşanlar, Hindistan ve Orta Asya'da güçlü bir devlet kurmuş ve Hunlar bir dönem onların batı komşusu olarak varlık göstermiştir.³²

Kısaca, Asya Hun Devleti dış politikasında, başta Han Çin'i olmak üzere, komşu yerleşik ve göçebe devletlerle hem çatışma hem müttefiklik içeren kompleks bir diplomasi yürütmüştür.

4. Asya Hun Devleti'nin Siyasi ve Yönetimsel Yapısı

Asya Hun Devleti, göçebe bir toplumsal zeminde gelişmiş olmakla birlikte son derece kurumsallaşmış bir siyasi ve yönetimsel yapıya sahipti. Mete Han'ın kurduğu idari düzen, daha sonra gelen birçok bozkır imparatorluğuna model oluşturacak derecede sistematiktir.³³ Bu bölümde Hun Devleti'nin yönetim biçimi çeşitli alt başlıklar halinde incelenmektedir. Kağanlık (Tanhu) sistemi ve hükümdarlığın meşruiyet kaynakları, merkezi yönetimde danışma organları ve kurultay geleneği, ordu teşkilatı ve askeri yönetim, vergi sistemi ve ekonomik yapı ile Çin'le ilişkilerde izlenen stratejiler ele alınmaktadır.

4.1. Kağanlık Sistemi ve Meşruiyet

Hun Devleti'nin en üst yönetim kademesinde Tanhu (Chanyu) unvanlı hükümdar bulunurdu. "Tanhu", literatürde genellikle "kağan" ya da "imparator" karşılığı olarak kullanılan bir unvandır ve Çin kaynakları bu unvanı "Gök'ün oğlu, geniş imparator" anlamlarına gelecek şekilde yorumlamıştır.³⁴ Hun kağanlık sistemi, hanedana mensup bir aile egemenliği şeklinde işlerdi. Mete Han ile başlayan hanedan, sonraki Tanhu'ların çoğunlukla Mete'nin soyundan gelmesiyle devam etmiştir.

31 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 55.

32 René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970, p. 60.

33 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, ss. 264-266.

34 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, s. 54 ve Ying-Shih Yü, "The Hsiung-nu", ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 131.

Meşruiyetin kaynağı, Hun töresine göre hem soya dayalı miras hem de askeri kudret idi. Bir Tanhu'nun yönetme hakkı, atalarının mirasına yaslanmakla birlikte, kabilelerin ona biat etmesini sağlayan şahsi karizma ve zaferlerle pekişirdi.³⁵ Çin yıllıkları da Hunlar arasında hükümdarın güçlü ve başarılı olmasının, boyların sadakatini kazanmak için şart olduğunu, aksi halde dağılmanın başladığını sıklıkla vurgular.³⁶ Bu durum, bozkır siyasi kültüründe kut veya karizma kavramının önemine işaret eder, benzer şekilde daha sonraki Türk devletlerinde de hükümdarın “kutlu” yani Tanrı'nın Kut'unu almış olması meşruiyet kriteriydi.³⁷ Hun Tanhu'su, kendisini tüm kabilelerin üzerinde, Tengri (Gök Tanrı) tarafından desteklenmiş bir lider olarak konumlandırmıştır. Çeşitli Çin kaynaklarında, Hun hükümdarlarının “Gök ve Yer tarafından tahta çıkarıldığı” inancından söz edilmesi, Hunlarda ilahi meşruiyet fikrinin varlığına işaret olarak yorumlanabilir.³⁸

Kağanlık sistemi içinde hükümdarın ailesi de kritik roller üstlenirdi. Tanhu'nun eşleri (hatunlar) arasında özellikle kan bağı yoluyla Çin imparator ailesine de bağlanan prensesler bulunması, diplomatik meşruiyeti artıran bir unsurdur. Ayrıca Tanhu'nun erkek akrabaları, ülkenin çeşitli bölgelerinde yarı özerk yönetimler idare ederlerdi. Bu yapıda geleneksel bozkır veraset sistemi gereği, iktidar çoğunlukla babadan oğula geçerdi, fakat bazen kardeşler veya amca-yeğen arasında da geçiş olabiliyordu.³⁹ Hunlarda çok eşlilik olduğundan ve Tanhu'nun birçok oğlu bulunabildiğinden, veliyaht genellikle sol (doğu) kolun başındaki prens olarak belirlenirdi. Bu da meşruiyetin hanedanın bir alt kolu üzerinden süreklilik kazanmasını sağlıyordu. Sonuç olarak, Hun kağanlık sistemi hem töresel-soy esaslı hem de askerî başarı temelli bir meşruiyet anlayışıyla işlerdi.

4.2. Kurultay ve Danışma Organları

Hun devlet yönetiminde, Tanhu'nun yanında ona danışmanlık eden ve kararlara katılan kurulların varlığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar “kurultay” terimi Türk ve Moğol geleneklerinde daha sonraki dönemlerde belirginleşse de

35 Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 82.

36 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 276.

37 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 270.

38 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 54.

39 Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 134.

Asya Hunlarında da kabile şeflerinin ve ileri gelenlerin katıldığı istişare meclislerinin var olduğu Çin kayıtlarından çıkarılabilmektedir.⁴⁰ Örneğin, MÖ 1. yüzyılda Huhanye Tanhu'nun Çin'e tabi olup olmama konusunda boy beylerine danıştığı ve çoğunluğun Çin'le barış yönünde görüş belirtmesi üzerine bu kararı aldığı belirtilmektedir.⁴¹ Bu, bir nevi kurultay toplantısının varlığına işaret etmektedir.

Hunların merkezda toplandığı yıllık toplantılar da bir başka danışma organını işlevi görürdü. Hun aristokrasisi yılda en az bir kez Longcheng (Türklerin Ötüken bölgesinde olduğu düşünülen bir merkez) denilen yerde büyük bir kurban ve toplantı için bir araya gelirdi.⁴² Bu toplantılarda hem dini ritüeller (Göge, atalara kurban) yapılır hem de devletin önemli meseleleri müzakere edilirdi. Toplantıya Tanhu'nun akrabaları (kardeşleri, oğulları) yanında sol ve sağ kollardaki yüksek dereceli yöneticiler ile tabi boyların liderleri katılırdı. Kararlar genellikle Tanhu'nun iradesi doğrultusunda çıksa da bozkır geleneğinde istişare ve oйдаşma önemli olduğundan Tanhu'nun bu toplantılarda diğer ileri gelenlerin rızasını almaya özen gösterdiği tahmin edilirdi.⁴³

Hun hiyerarşisinde, danışma mekanizması sayılabilecek bir diğer unsur da ikili yönetim geleneği idi. Hunlar devleti coğrafi olarak sol (doğu) ve sağ (batı) kanat şeklinde böldüklerinden, her iki kanadın başında Tanhu soyundan gelen Tuqi unvanlı iki prens bulunmaktaydı.⁴⁴ “Sol Tuqi Kralı” protokolde hemen Tanhu'dan sonra gelen ve genelde veliaht kabul edilen makamken, “Sağ Tuqi Kralı” ikinci derecede gelirdi. Bu iki kanat yöneticisi, aynı zamanda buldukları bölgelerin askeri-sivil yöneticileri olarak Tanhu'nun en yakın danışmanlarıydı. Devletle ilgili kritik kararlar (savaş barış meseleleri, göçler, ittifaklar vs.) alınırken Tanhu'nun bu iki kanat kralıyla istişare ettiği, ayrıca onların altındaki diğer ileri gelen guli (kulluk) ve büyük beylerin de görüşlerinin alındığı anlaşılmaktadır.⁴⁵

40 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, ss. 44-45.

41 Ban Gu, aktaran Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 56-57.

42 Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 130; William Honeychurch, “The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia”, *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, p. 305.

43 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 58.

44 Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 130.

45 William Honeychurch, “The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia”, *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, s. 291; Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 47.

4.3. Ordu Düzeni ve Askeri Yönetim

Hun Devleti esasen bir askeri konfederasyon olarak doğmuş ve gelişmiştir. Bu nedenle ordu teşkilatı, Hun yönetim yapısının bel kemiğiydi. Çin elçilerinin raporlarında Hun Devleti'nin “tamamen ordu gibi örgütlenmiş bir ulus” olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Gerçekten de Hun idari hiyerarşisi ile askeri hiyerarşi neredeyse özdeşti. Mete Han'ın getirdiği ünlü “onluk teşkilat”, Hun ordusunun temel örgütlenme ilkesiydi. On aileden sorumlu onbaşılar, yüz aileden sorumlu yüzbaşılar, bin aileden (veya askerden) sorumlu binbaşılar ve on bin kişilik birliklerden (tümenlerden) sorumlu tümenbaşılar bulunmaktaydı.⁴⁷ Çin kaynakları, Hunların 24 tümen (on binlik birim) halinde teşkilatlandığını, bunların her birinin başında soylu bir Hun kumandanının yer aldığını kaydetmektedir.⁴⁸

Hun ordusu neredeyse bütünüyle süvari okçulardan oluşuyordu. Hafif ve ağır süvari birlikleri, hızlı hareket kabiliyetleri ve geriye doğru ok atma (Partian shot) gibi taktikleriyle tanınıyorlardı.⁴⁹ Ordu birimleri ailevi ve kabilesel temelde oluşturulmuştu, yani her tümen aslında belirli boyların kuvvetlerinden oluşuyordu. Bu sayede, her boy hem kendi liderlerinin komutasında savaşıyor hem de Tanhu'nun genel komutasına entegre oluyordu. Disiplin son derece sertti. Mete Han'ın, itaatsizliği önlemek için kendi atına ve eşine bile ok attığı, böylece askerlerine mutlak bağlılık konusunda örnek olduğu efsanesi meşhurdur.⁵⁰ Bu anlatı, Hun ordusunda emirlere kayıtsız şartsız uyulduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Askeri yönetimde, devlet hiyerarşisindeki sol ve sağ kanat sistemi belirleyici rol oynardı. Sol kol ordusu, doğu ve kuzeydoğu sınırlarını (Moğol bozkırları ve Mançurya taraflarını) korurken sağ kol ordusu batı ve güneybatı (Ordos,

46 Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 132.

47 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 48

Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 131.

48 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 89.

49 René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970, p. 56.

50 Sima Qian, *Records of the Grand Historian: Han Dynasty II*, (çev. Burton Watson), Columbia University Press, New York, 1993, p. 128.

51 Christopher I. Beckwith, *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009, p. 69.

Tarım Havzası, Batı bozkırları) bölgelerinden sorumlu idi.⁵² Her iki kolun başındaki Tuqi kralları aynı zamanda o kanadın başkomutanı sayılıyordu. Onların emrinde muhtemelen “prens” veya “kumandan” anlamlı unvan olan guli unvanlı generaller ve diğer askeri görevli aristokratlar yer alırdı. Hun askeri teşkilatında ayrıca keşif ve istihbarat unsurları gelişmişti. Çin kaynakları, Hunların düşman arazide adeta “görünmez olup” aniden saldırdıklarını, bunun nedeninin düşman hakkında önceden bilgi sahibi olmaları ve hızlı hareket etmeleri olduğunu belirtmektedir.⁵³ Bu da Hun ordusunda öncü birlikler ve habercilerin etkin kullanıldığını göstermektedir.

Hun askeri yönetimi sadece savaş zamanında değil, barış zamanında da toplumsal düzenin koruyucusuydu. Ordu komutanları aynı zamanda idari vali gibiydi, örneğin bir Tümenbaşı, komuta ettiği bölgenin hem askeri güvenliğinden hem de o bölgedeki Hun nüfusunun idaresinden sorumluydu.⁵⁴ Bu sayede, ayrı bir sivil bürokrasi olmaksızın askerî aristokrasi yoluyla devlet yönetimi sağlanıyordu. Bu durum, bozkır imparatorluklarının tipik bir özelliği olup Hunlarda net bir şekilde görülmektedir. Devlet “ordu-devlet” haline gelmiştir.⁵⁵

4.4. Vergi Sistemi ve Ekonomik Yapı

Hunlar göçebe bir toplum olduğu için klasik anlamda yerleşik tarım imparatorluklarındaki gibi bir toprak vergisi sistemi bulunmamaktadır. Bunun yerine, Hun ekonomisi ve devlet maliyesi ganimet, haraç ve ticaret gelirlerine dayanmaktaydı. Hunların vergiye benzer uygulamaları daha çok boy-lar arası yükümlülükler şeklindeydi. Konfederasyona tabi kabileler, merkeze (Tanhu'nun hazinesine) her yıl belirli sayıda hayvan, kıl çadır, kürk ve benzeri bozkır ürünleri gönderirlerdi ki bunu bir çeşit iç vergi olarak değerlendirmek mümkündür.⁵⁶ Ayrıca savaş zamanı Tanhu'nun çağrısına uyarak asker ve erzak sağlamak da bir yükümlülüktü.

52 Ying-Shih Yü, “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, pp. 130-131.

53 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 200-201.

54 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 49.

55 William Honeychurch, “The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia”, *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, p. 298.

56 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 47.

Hun Devleti'nin en önemli gelir kaynağı, Çin ile yapılan anlaşmalar sonucu elde edilen ürünler idi. Heçin antlaşmaları kapsamında Çin'den her yıl akıtılan ipek balyaları, tahıl, şarap ve değerli eşya akışı, Hun hazinesi için adeta can damarıydı.⁵⁷ Mete'nin kurduğu konfederasyonun sürekliliğinin büyük ölçüde Çin'den alınan bu “hediyelere” bağlı olduğunu, Tanhu'nun gücünün bu lüks malları kendi soylularına dağıtabilme kapasitesiyle ölçüldüğünü belirtilmektedir. Gerçekten de Hun aristokratları, Çin'den gelen ipek ve lüks malları tekrar Orta Asya pazarlarında satarak önemli kazanç elde ediyordu. Bu sayede, Hun toprakları uluslararası bir transit ticaret merkezi haline gelmişti.⁵⁸

Hun ekonomisinin bir diğer ayağı, yağma ve ganimet idi. Hunlar, komşu yerleşik bölgelere (özellikle Çin'in sınır bölgelerine) akınlar düzenleyerek ciddi miktarda mal ele geçirirlerdi. Bu ganimetin önemli bir kısmı ordu arasında paylaşılır, kalan kısmı ise merkeze aktarılırdı. Ayrıca, Hunların atlı akınlarında ele geçirdiği esirlerin bir bölümünü köle olarak Çin'e veya başka pazarlara sattıkları da bilinmektedir.⁵⁹

Göçebe ekonomisinin temeli olan hayvancılık, Hun toplumunun geçimini sağlarken devlet için de dolaylı bir ekonomik kaynak oluştururdu. Büyük sürülerin (at, koyun, sığır, deve) varlığı, Hunların göç rotalarını ve mevsimlik yaylak-kışlak hareketlerini belirliyordu. Devlet, meraların kullanımını geleneksel töreye göre düzenleyerek ekonomik altyapıyı koruyordu.⁶⁰ Muhtemelen, hayvan sayısına göre kabilelerden bir çeşit pay alınıyor veya önemli törenler için hayvan vergisi toplanıyordu. Örneğin, Tanhu'nun tahta çıkışında veya büyük kurban törenlerinde her boyun belirli sayıda hayvan sunması adeti bir tür vergi sayılabilir.⁶¹

Hun ekonomisinin Çin ile ilişkilerinde dikkat çekici bir unsur da pazar ve ticaret diplomasidir. Zaman zaman Hun ve Çin arasında barış dönemlerinde sınır pazarları kurulmasına izin verilir, iki taraf tüccarları kontrollü ortamlarda mal değiş tokuşu yapardı. Özellikle MÖ 1. yüzyılda, Han hükümdarları güney Hunlarına karşı barışçıl politikaya geçtiklerinde bu tür pazaryeri diplomasini

57 a.g.e., ss. 53-54.

58 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 94.

59 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 264.

60 Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 79-80

61 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 268.

uygulamışlardır.⁶² Bu ticaret de Hun ekonomisine katkı sağlamış, Çin mallarının sürekli akışı mümkün olmuştur.

Sonuç olarak, Asya Hun Devleti'nde kurumsal bir vergi sistemi yerleşik imparatorluklardaki anlamıyla olmasa da haraçlar, ticaret gelirleri ve ganimet paylaşımı gibi mekanizmalar ekonomik yapının sürdürülmesini sağlamıştır. Tanhu, bu kaynakları özellikle askeri aristokraziye dağıtarak siyasi sadakati pekiştirmiştir.⁶³

4.5. Çin ile İlişkilerde Uygulanan Stratejiler

Asya Hun Devleti'nin varoluş mücadelesinde en kritik dış faktör, kuşkusuz Han Çin İmparatorluğu idi. Hunlar, Çin karşısında bazen çatışmacı bazen uzlaşmacı stratejiler uygulayarak devletlerinin bekasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu stratejiler evlenme ve ittifak politikası, psikolojik üstünlük stratejisi, yağma ve baskın taktikleri, denge siyaseti ve aracılık (brokerlik) başlıklarıyla özetlenebilir.

İlk olarak, evlilik ve ittifak politikası (Heqin), Hunların barış dönemlerinde başvurduğu önemli bir stratejidir. Mete Han döneminden itibaren uygulanan bu politikayla, Hun Tanhu'ları Çin imparator ailesine dünür olarak statü kazanıyor ve yıllık hediyeler yoluyla ekonomik avantaj elde ediyordu.⁶⁴ Bu strateji, Çin'in "barbarları yatıştırma" politikasının bir parçası olsa da Hunlar açısından bakıldığında bilinçli bir çıkar aracıydı. Nitekim, Heqin sayesinde barış dönemlerinde Hunlar savaşırsız bir şekilde ipek ve tahıl elde edip güç toplayabilmişlerdir. Bunun yanında, Hun yönetimi Heqin ile elde ettiği Çinli prensesleri (gerçekte prenses olmayan, ancak o unvanla gönderilen soylu kadınlar) diplomatik rehine olarak da kullanabilmiştir. Örneğin bir Çin prensesi Tanhu'ya eş olduğunda, Çin ile akrabalık bağı kuruluyor ve olası bir Çin saldırısında bu akrabalık caydırıcı rol oynayabiliyordu.⁶⁵

Hunların ikinci stratejisi, psikolojik üstünlük ve gözdağı idi. Çin imparatorlarına yazdıkları mektuplarda kendilerini eşit veya üstün gören ifadeler kullanmak, sınır boylarında aniden beliren atlı birliklerle Çin halkında korku

62 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 267.

63 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 53.

64 a.g.e., p. 53.

65 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 242.

uyandırmak gibi yöntemlerle psikolojik baskı kuruyorlardı.⁶⁶ Özellikle Mete Han’ın Gaozu’ya yazdığı mektupta “Dünyanın iki efendisi olarak barışı koruyalım” demesi, kendini imparatorla denk gördüğünü gösteriyor.⁶⁷ Bu özgüvenli tavır, Çin sarayında Hunların cüretkârlığı olarak algılansa da sınırdaki Çin valilerinin çoğu zaman Hun taleplerine boyun eğmesine yol açmıştır.

Üçüncü strateji, yağma ve baskın taktiğiydi. Hunlar, Çin’in zayıf anlarını veya iç karışıklık dönemlerini fırsat bilerek aniden saldırılar düzenleyip ganimet elde ediyordu. Bu baskınlar aynı zamanda Çin’i sürekli tetikte tutan ve barış istemesine yol açan bir baskı aracıydı.⁶⁸ Örneğin, MÖ 166’da Laoshang Tanhu’nun 140,000 atıyla Çin topraklarına girip imparatorluk başkentine yakın yerleri talan etmesi, Han sarayını derinden sarsmış ve barış şartlarını kabule zorlamıştı.⁶⁹

Dördüncü olarak, Hunlar denge siyaseti gütmüşlerdir. Çin’de siyasi istikrarsızlık olduğunda (örneğin isyanlar veya hanedan geçişleri sırasında) Hunlar, rakip Çinli taraflar arasında seçici davranarak kendilerine avantaj sağlayan ittifaklar kurmuşlardır. MÖ 1. yüzyıl sonunda Wang Mang’ın Han Hanedanı’nı ele geçirdiği ettiği dönemde Hunların, meşru Han hanedanının yeniden kurulmasını destekleme karşılığında Çin’den tavizler koparması buna bir örnek olarak gösterilebilir.⁷⁰ Ayrıca, güney ve kuzey Hun kollara ayrıldıktan sonra, Güney Hunları Çin’in himayesine girerken Kuzey Hunları Xianbei ve Wusun gibi diğer komşularla ittifak yaparak denge sağlamaya çalışmışlardır.⁷¹

Beşinci strateji, Hunların aracı rolü üstlenmesidir. Çin ile Orta Asya devletleri arasında ticaretin ve diplomasinin yürütülmesinde Hunlar çoğu zaman ara kademe olarak pozisyon almışlardır.⁷² Örneğin, Han elçisi Zhang Qian, MÖ 2. yüzyılda Yüceçi ve Wusunlara giderken Hun bölgesinden geçmek zorunda kalmış ve yakalanmıştır. Bu olay, Hunların Orta Asya’ya açılan kapıları tuttuğunu

66 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 54.

67 Ban Gu, aktaran Ahmet Taşağıl, “Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 81, 2023, s. 420.

68 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 261.

69 Ban Gu, aktaran René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970, p. 58.

70 William Honeychurch, “The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia”, *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, p. 300.

71 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 56.

72 a.g.e., p. 52.

ve Çin'in bu bölgeyle temasını kontrol ettiğini göstermektedir. Hunlar, Çin ile Batı arasındaki ipek, at, baharat ticaretinde de aracı olarak kâr sağlamışlardır. Çin, Hunları devre dışı bırakmak için Orta Asya devletleriyle doğrudan ittifak yapmak istese de (örneğin Wusunlarla), Hunlar bu girişimleri askeri güçle engellemeye çalışmıştır.⁷³

Barfield'ın deyimiyle Hunlar, Çin'i fethetmek gibi ütopyik bir amaç gütmek yerine onu "sömürme ve yönetme" amacındaydılar, bu nedenle savaş ve barış yöntemlerini bir denge içinde kullanarak varlıklarını sürdürmeye çalıştılar.⁷⁴ Nihayetinde Çin, Han Hanedanı'nın sonlarında güçlenip Hunları askeri ve diplomatik olarak bölmeyi başardıysa da Hun stratejileri uzun süre Çin'e karşı bir denge unsuru olmuştur. Bu stratejik miras, daha sonra Göktürkler ve diğer bozkır imparatorluklarınca da devralınmıştır.

5. Akademik Yaklaşımlar: Hun Devletlerine Dair Farklı Teoriler

Hunlar ve genel olarak bozkır imparatorlukları üzerine tarih yazımı ve teorik yaklaşımlar oldukça zengindir. Farklı araştırmacılar, Hunların devlet yapısını, Çin ve Roma gibi yerleşik imparatorluklarla ilişkilerini ve genel olarak göçebe toplumların karmaşıklığını değişik perspektiflerden ele almışlardır. Bu bölümde öne çıkan bazı akademik yaklaşımlar incelenecek ve birbirleriyle karşılaştırılacaktır. Özellikle Honeychurch, Barfield, Di Cosmo, Taşağıl gibi isimlerin görüşleri ayrı alt başlıklarda ele alınacak, ayrıca Sinor, Beckwith, Gumilev, Kim gibi diğer önemli araştırmacıların tezleri de tartışılacaktır. Her birinin Hunlar ve göçebe devletler konusundaki özgün tezleri vurgulanarak benzerlik ve farklılıklarına değinilecektir.

5.1. William Honeychurch: Kompleks Göçebe Toplumlar ve Arkeolojik Perspektif

Honeychurch, arkeolog kimliğiyle Orta Asya bozkır imparatorluklarına dair önemli katkılar sunmuş bir araştırmacıdır. Geleneksel tarih yazımının aksine göçebe toplumların karmaşık ve gelişkin bir yapıya sahip olduğunu, bu toplumların devlet formunu "dış etkenlere tepki veren ilkel konfederasyonlar" olarak küçümsemenin yanlış olduğunu savunur.⁷⁵ Özellikle Xiongnu (Asya Hun) İmparatorluğu üzerine yaptığı çalışmalar, arkeolojik bulgularla desteklenmiş

73 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 175-177.

74 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 65.

75 William Honeychurch, "The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia", *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, pp. 286-288.

yeni bir bakış açısı ortaya koyar. Ona göre, Xiongnu toplumu tek bir etnik grubun hükmü altındaki basit bir kabile birliği değil, aksine çok etnisiteli ve esnek bir siyasi sistemdi.⁷⁶ Son yıllarda Moğolistan’da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntular (farklı iskeletlerin DNA analizleri, lüks eşyalar, farklı kültürel öğelerin bir arada bulunması vb.), Hun aristokrasisinin çeşitli etnik kökenlere mensup unsurları bir araya getirdiğini ve imparatorluğun merkezden çevreye kadar nüfuz eden bir bütünleşme politikası izlediğini göstermiştir.

Honeychurch, Çin kaynaklarının Hunlara yönelik çizdiği “sadece birkaç güçlü erkeğin kontrol ettiği basit göçebe konfederasyon” imajının, arkeolojik veriler ışığında savunulamaz hâle geldiğini belirtir.⁷⁷ Ona göre, Xiongnu elitleri farklı bölgelerde hareketli idareciler olarak görevlendirilmiş, örneğin elit kadınlar imparatorluğun uzak bölgelerine “prenses” unvanıyla gönderilerek orada yerel güçlerle evlilik ve ittifaklar yoluyla merkezi otoriteyi temsil etmişlerdir. Bu yorum, Hun Devleti’nin merkez-taşra bütünleşmesi konusunda ileri bir seviyede olduğunu gösterir.

Honeychurch ayrıca Hunların maddi kültüründeki gelişkinliğe dikkat çeker. 2000’lerde ortaya çıkarılan demir işçiliği merkezleri, zengin kurganlar (mezar höyükleri) ve sanat eserleri, Hunların teknolojik ve ekonomik bakımdan da “ilkel” olmadığını, bilakis yenilikçi ve zengin bir toplum olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁸

Tezinin özgün yanı, göçebe imparatorluk kavramını uygarlık tarihi tartışmalarında eşit derecede kompleks ve devletli yapı olarak konumlandırmasıdır. Bu yaklaşım, eski paradigmaları (göçebelerin basit yapıda olduğu varsayımını) kırarak Xiongnu ve benzeri bozkır devletlerini farklı ama eşdeğer bir devlet modeli olarak tanımlar. Honeychurch’ün bu görüşleri, Barfield gibi araştırmacıların “gölge imparatorluk” ve benzeri tezlerine eleştirel bir alternatif sunar.

5.2. Thomas Barfield: Sınır Teorisi ve “Gölge İmparatorluklar”

Barfield, Orta Asya bozkır imparatorluklarını Çin ile etkileşim ekseninde ele alan ve özellikle nomadik-sedanter ilişkileri konusunda çığır açıcı analizler getiren bir sosyal antropologdur. En bilinen tezi bozkırdaki göçebe imparatorlukların “ikincil” veya “gölge imparatorluklar” (shadow empires) olduğudur.⁷⁹

76 a.g.e., p. 290.

77 a.g.e., p. 284.

78 a.g.e., pp. 310-312.

79 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 6-7 ve Thomas J. Barfield, *Shadow Empires: Imperial State Formation Along the Chinese-Nomad Frontier*, University of California Press, Oakland, CA, 2020, p. 14.

Bu teze göre, Xiongnu gibi göçebe devletler, Çin gibi zengin ve merkezi bir tarım imparatorluğunun sınırında ortaya çıkmış “yansıma” yapılarıdır. Onlar varlıklarını ve birliklerini büyük ölçüde Çin’le kurdukları çıkar ilişkisine borçludurlar. Barfield, Hunların ilk büyük göçebe imparatorluk olarak, bir karşı-imparatorluk (counter-empire) modelini başlattığını söyler.⁸⁰ Çin’de güçlü merkezi hanedanlar kurulduka (Qin ve Han gibi) bunların zenginlikleri ve baskıları, bozkırda da kabilelerin birleşip konfederasyon kurmasına yol açmıştır. Çin güçlü ve birlik içindeyken Hunlar da güçlü ve birleşik kalmış, Çin iç karışıklığa düştüğünde (Han’ın çöküşü gibi) Hun konfederasyonu da dağılmıştır.⁸¹ Bu durumu “çifte birlik yasası” (dual unity) olarak adlandırır. Ona göre bozkırdaki merkezi imparatorluk ile Çin’deki imparatorluk adeta birbirine bağlı devreler gibi hareket ederler.⁸²

Hunların Çin’i fethetmek yerine onu sömürmeyi amaçladığını iddia eder. Han dönemindeki Çin kaynaklarını analiz eden Barfield, Xiongnu Tanhu’larının hiçbir zaman Çin’de hüküm sürmek gibi bir emellerinin olmadığını, aksine Çin’i dışarıdan tehdit ederek vergi/hibe almaya odaklandıklarını vurgular.⁸³ Bu tespit onun nomadik ekoloji diyebileceğimiz yaklaşımıyla da uyumludur. Bozkır ekonomisi, kendine yetmeyen bir ekonomiydi, lüks mallara ve tahıla ihtiyaç duyan göçebe aristokrasi bu eksiklerini ancak Çin’den karşılayabiliyordu.⁸⁴ Bu nedenle Hunlar, Çin’i tamamen yıkmak yerine, devamlı surette ellerinin altında bulunduracakları bir hazine kaynağı olarak görmüşlerdir. Barfield’in bu görüşü, “yağma veya vergi devleti” kavramını ortaya çıkarır. Hun İmparatorluğu, kendi iç üretiminden çok Çin’den gelen haraç ve ticarete dayalı bir yapıya sahipti, Tanhu’nun iktidarı, Çin’den elde ettiği ipek ve gıda fazlasını kabile şeflerine dağıtma gücüne dayanıyordu.⁸⁵ Bu model, Hun Devleti’ni bir tür sömürü ağı olarak tanımlar.

Barfield’in yaklaşımı Çin-Hun ilişkisini bir bütün sistem olarak gördüğü için, Çin kaynaklarındaki bilgilere eleştirel ama aynı zamanda onların sunduğu

80 Thomas J. Barfield, *Shadow Empires: Imperial State Formation Along the Chinese-Nomad Frontier*, University of California Press, Oakland, CA, 2020, p. 22.

81 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 63-65.

82 a.g.e., p. 64 ve Thomas J. Barfield, *Shadow Empires: Imperial State Formation Along the Chinese-Nomad Frontier*, University of California Press, Oakland, CA, 2020, pp. 20-21.

83 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 72.

84 a.g.e., pp. 94-95.

85 a.g.e., p. 93.

çerçeveyi kabul eden bir tavır içerir. Özellikle dikkat çekilen husus Hunların Çin karşısında tek bir tutum sergilemediği, aksine eş zamanlı olarak iki farklı stratejiyi bir arada yürüttüğüdür. Bir taraftan sınır baskınları ve yağma ile Çin’e askeri baskı uygularken diğer taraftan barış dönemlerinde Çin’in hizmetine girerek ona askeri destek sağlamışlardır. Örneğin Güney Hunları, Han Handedanlığı’nın iç isyanları bastırmasında yardımcı kuvvet olarak görev almışlardır. Çin kaynaklarında bu tür iş birliği, “barbarları barbarlarla yönetme” anlamına gelen “fuyu” politikası kapsamında değerlendirilmektedir.⁸⁶ Bu pragmatik ilişki, Barfield’a göre göçebe imparatorluklarının karakteristiğidir. Kendi başlarına yeterli bir ekonomiye sahip olmayan bu yapılar, varlıklarını sürdürebilmek için sınırlarındaki yerleşik imparatorlukla hem çatışma hem de iş birliği içeren pragmatik bir denge kurmak zorundadırlar.

Tezinin özgünlüğü, Hunları sınır olgusunun bir fonksiyonu olarak ele almasıdır. Bu yaklaşımda Hun devleti, özünde Han Çin İmparatorluğu’nun varlığına tepki olarak oluşmuş bir “gölge”dir ve varlığını da Çin’den emdiği kaynaklara borçludur. Bu nedenle Barfield, Xiongnu’yu tarihin en istikrarlı göçebe imparatorluğu saysa da onu bağımsız bir medeniyet modeli olarak değil, medeniyetler arası bir çatışma enstrümanı olarak yorumlar.⁸⁷

5.3. Nicola Di Cosmo: Sino-Göçebe Etkileşimi ve Güç Dengesi

Di Cosmo, Çin ile bozkır göçbeleri arasındaki ilişkileri tarihsel ve stratejik bir perspektifle ele alan önemli bir tarihçidir. Di Cosmo’nun “karşılıklı yükseliş” tezi, bir bakıma Barfield’ın dualitesini andırsa da vurguları farklıdır. *Ancient China and Its Enemies* (2002) adlı eserinde, Çin’in kuzey sınırındaki göçbelerin yükselişini, Çin’in askeri-siyasi baskısına bir tepki olarak açıklarken aynı zamanda göçbelerin iç dinamiklerine de önem verir. Ona göre, Hunlar’ın hızlı bir şekilde Han Çin’in en büyük düşmanı haline gelmesi, uzun süren Zhanguo (Savaşan Devletler) dönemi sonrasında Qin ve Han’ın kuzeye yönelik yayılmacı politikalarının bir sonucuydu.⁸⁸ Çin, MÖ 3. yüzyılda sınırındaki kabileleri tehdit edecek şekilde güç biriktirince, Mete Han gibi karizmatik liderler bu dış tehdide karşı kabileleri bir araya topladı ve yeni bir siyasi yapı

86 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, pp. 66-67.

87 Thomas J. Barfield, *Shadow Empires: Imperial State Formation Along the Chinese-Nomad Frontier*, University of California Press, Oakland, CA, 2020, pp. 23-24.

88 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 10-12.

geliştirdi. Burada Di Cosmo Çin ordularının bozkıra girememesi ve bozkırın savaş tarzının farklı olması, göçebelere asimetrik bir güç olarak Çin'e karşı durabilmesini sağladı diyerek coğrafya ve lojistiğin önemini vurgulamaktadır.⁸⁹

Di Cosmo ayrıca, askeri devrim tezini bozkır bağlamına uygular. Çinliler ile Xiongnu arasındaki savaşlar, tarafların birbirlerinden taktik ve teknoloji öğrenmesine yol açmıştır. Örneğin Hunlar, Çin ile çatışmalarında daha büyük ve organize ordular kurma ihtiyacı hissettirmiştir. Çin ise Hun tehdidine karşı süvari okçular ve hafif zırh konularında yenilikler yapmıştır.⁹⁰ Bu karşılıklı adaptasyon süreci, Sino-göçebe etkileşiminin dinamik yapısını göstermekte ve Hunlar'ın sadece reaksiyoner değil aynı zamanda pro-aktif bir güç olduğunu belirtmektedir. Yani Hunlar, stratejik akınlar ve diplomasiyle Han Çin'in politikalarını yönlendirmeye çalışmışlardır. Örneğin, ona göre Mete Han'ın zamanında uygulanan ganimet için savaş ve barış evliliği şeklindeki ikili strateji, aslında Hunların Çin'i kısmen kontrol altında tutma yöntemi idi.⁹¹ Bu bakımdan, Di Cosmo Hunları tarih sahnesinin edilgen unsurları değil, stratejik aktörleri olarak görür.

Di Cosmo'nun bir diğer katkısı, kaynak eleştirisi ve çok disiplinli veriler kullanılarak Xiongnu tarihine ışık tutmasıdır. O, Çin tarih yazımındaki propagandada benzeri unsurlara dikkat çeker ve arkeolojik buluntuları, jeopolitik analizi birleştirerek Hunların kurumsal yapısını anlamaya çalışır. Örneğin, Sima Qian'ın Hunların eski tarihine dair efsanevi anlatılarını "Çin'in tarih yazımındaki boşluk doldurma çabası" olarak nitelendirir ve Hunların asıl yükselişinin MÖ 3. yy. sonundaki spesifik koşullara dayandığını, ondan öncesine dair somut veri olmadığını ifade eder.⁹² Bu, bilimsel metodoloji açısından önemli bir noktadır. Belirsizlikleri antropolojik teorilerle doldurmak yerine sağlam kanıtlara dayanarak gelişimi izah etmeye çalışır.

Di Cosmo'nun Hunlar konusundaki görüşü dengeli sayılabilir. Hunları ne Honeychurch'ün vurguladığı kadar tam bağımsız bir medeniyet modeli ne de Barfield'in vurguladığı kadar tamamen bağımlı bir gölge olarak görür. Bunun yerine, Çin ve Hunları birlikte evrimleşen rakip güçler olarak ele alır. Bu yaklaşım, bozkır-step ilişkilerini "biz ve onlar" ikileminden çıkarıp daha karma-

89 a.g.e., pp. 174-175.

90 a.g.e., pp. 247-250.

91 a.g.e., p. 239.

92 Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 88.

şık bir etkileşim ağı olarak anlamamızı sağlar. Xiongnu Devleti’ni doğunun Roma’sı gibi bir imparatorluk olarak tanımlamaktan kaçınsa da onun oluşum ve işleyiş mekanizmalarını ciddiyetle analiz ederek alana önemli katkılar yapmıştır.

5.4. Ahmet Taşağıl: Merkezî Türk Yönetim Geleneği Sürekliliği

Ahmet Taşağıl’ın yaklaşımı Hunlardan Göktürlere uzanan merkezî bir Türk devlet geleneği olduğu yönündedir.⁹³ Bu perspektife göre, Asya Hun Devleti sadece proto-Türk bir topluluk olarak değil aynı zamanda daha sonraki Türk devletlerine yönetsel anlamda örneklik etmiş bir ilk imparatorluk olarak değerlendirilir. Taşağıl, Çin kaynaklarını yakından inceleyerek Hunlar ile Göktürkler arasındaki benzer yönetim uygulamalarını vurgular. Örneğin, Hunlardaki sol-sağ (doğu-batı) kanat teşkilatı, kurultay geleneği, Tanhu/Kağan unvanı, kut anlayışı gibi unsurların Göktürk Kağanlığı’nda neredeyse aynen tekrarlandığını belirtir.⁹⁴ Bu nedenle, ona göre Hun ve Göktürk devlet modelleri birbirinin devamı gibidir.⁹⁵

Hunların merkezî bir otorite etrafında teşkilatlanma kabiliyetine özellikle dikkat çeker. Çin kaynaklarının da desteklediği üzere, Ötüken merkezli dört büyük bozkır kağanlığının (Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar) birbirine çok benzeyen idari yapı ve unvanlara sahip olduğunu savunur.⁹⁶ Bu devamlılığı, Türk kültürünün sürekliliği ve coğrafyanın belirleyiciliği ile açıklar. Örneğin, Taşağıl’a göre Hunların başkenti sayılabilecek Longcheng (Lunghuang) ile Göktürklerin başkenti Ötüken’in aynı bölge olması, kutlu merkez kavramının bozkır imparatorluklarında yaşatıldığını gösterir.⁹⁷ Yine, Hun Tanhu’sunun tıpkı Göktürk Kağanı gibi “Gök Tanrı’nın kut verdiği hükümdar” anlayışıyla meşrulaştırıldığına dikkat çeker.⁹⁸

Taşağıl’ın bir diğer vurgusu, Hunların teşkilatçı ve disiplinli bir devlet geleneği oluşturdukları yönündedir. Onun çalışmalarında, Mete Han’ın ve onu takip eden Hun liderlerinin, Türk devlet geleneğinin temelini attığı belirtilir.⁹⁹ Mete’nin onlu ordu sistemi, Göktürkler ve hatta Selçuklu-Moğol ordu sistem-

93 Ahmet Taşağıl, “Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 81, 2023, ss. 414-416.

94 Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, ss. 262-266.

95 a.g.e., s. 264

96 a.g.e., s. 262.

97 a.g.e., s. 263.

98 Ahmet Taşağıl, “Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 81, 2023, s. 418.

99 Ahmet Taşağıl, *Gök Türkler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, ss. 11-12.

lerine kadar uzanan bir miras kabul edilir. Hunların askeri dehasını ve örgütlenme kabiliyetini vurgularken onları Türk tarihinin başlangıç noktası olarak yüceltir ve “kurucu ata” konumuna getirir.¹⁰⁰

5.5. Diğer Önemli Yaklaşımlar: Sinor, Beckwith, Gumilev ve Kim

Hunlar ve göçebe imparatorluklar konusunda incelenen diğer bazı önemli isimler de kendi perspektiflerini geliştirmişlerdir. Bunlardan Sinor, Beckwith, Gumilev ve Kim gibi araştırmacıların görüşleri kısaca değerlendirilmektedir.

Sinor özellikle erken İç Asya imparatorluklarının büyük resim içinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Yaklaşımı, Hunları tek başına izole bir olgu değil, İç Asya göçebelerinin uzun süreli tarihsel süreçlerinin parçası olarak görür.¹⁰¹ The Cambridge History of Early Inner Asia'nın editörü olarak Sinor, Hunlar'ın kuruluşunu ve dağılışını imparatorluk modelleri çerçevesinde ele almıştır. O, Hunların ortaya çıkışında çevresel ve ekonomik faktörlerin önemine değinir ve bozkırın sert koşullarının toplumları askeri organizasyona zorladığını belirtir.¹⁰² Ayrıca Hunların etnik kökeni meselesinde temkinlidir. Onların muhtemelen proto-Türk dilli olabileceğini ancak multi-etnik bir konfederasyon olmaları nedeniyle kesin bir tanımlamanın zor olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ Bu yaklaşım, Hunları bir anlamda tarihi bir fenomen olarak inceler, belirli bir milletin “milli devleti” olmaktan ziyade, dönemin koşullarının ortaya çıkardığı bir güç organizasyonu olarak tarif eder.

Beckwith, “İpek Yolu İmparatorlukları” perspektifiyle tanınan bir tarihçidir. Beckwith, *Empires of the Silk Road* (2009) eserinde Hunlar da dahil olmak üzere Orta Avrasya imparatorluklarının dünya tarihindeki önemini vurgular. Onun yaklaşımı, merkezî Avrasya kavramı etrafında şekillenir, yani Hunlar gibi bozkır imparatorluklarının sadece Çin veya Roma'nın uydusu olmayıp, kendi merkezî Avrasya medeniyet dairesini oluşturduklarını savunur.¹⁰⁴ Çin kaynaklarının önyargılı olabileceğini, bu yüzden Hunlar hakkında hüküm verirken bu kaynakların tek taraflı diline karşı dikkatli olmak gerektiğini belirtir.¹⁰⁵ O,

100 Ahmet Taşağıl, “Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 81, 2023, s. 439.

101 Denis Sinor (Ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 175.

102 a.g.e., pp. 119-120.

103 Denis Sinor, “The Huns”, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 186.

104 Christopher I. Beckwith, *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009, pp. xvii-xx.

105 a.g.e., pp. 70-71.

Asya Hunları bir yazı sistemine sahip olmadığı veya şehirler kurmadığı için “devlet değildir” diyen görüşleri yanlış bulur. Bilakis Hunlar, kendilerine özgü bir devlet ve toplum modeli geliştirmişlerdir. Hunlar, onun çizdiği tabloda, Avrasya bozkırının batıdan doğuya uzanan ticaret ve diplomasi sisteminin ilk büyük aktörlerinden biridir. Bu açıdan Barfield’ın “gölge” söylemini eleştirerek, Hunları eşit düzeyde tarih yapıcı bir güç olarak tanıtır.

Gumilev, Sovyet dönemi Rus tarih yazımının özgün isimlerindedir. Gumilev, Hunnu (Hun) ve Eski Türkler gibi eserlerinde Avrasya bozkır halklarının tarihini kendi geliştirdiği “pasyonarite teorisi” bağlamında yorumlamıştır. Onun teorisine göre, her etnos (millet/topluluk) tarih sahnesinde belirli bir enerji ile yükselir ve düşer.¹⁰⁶ Hunlar, Gumilev’in nazarında yüksek pasyonar enerjili bir etnos idi, hızlı yükselişleri bu enerji patlamasının sonucuydu. Gumilev, Hunların coğrafi ve iklimsel şartlara adaptasyon kabiliyetine vurgu yapar ve onların Avrasya bozkırını ilk kez birleşik bir siyasi alana dönüştürdüklerini yazar.¹⁰⁷ O, Asya Hun İmparatorluğu’nu Sarıdeniz’den Hazar’a kadar uzanan ilk büyük bozkır imparatorluğu olarak tanımlar ve bunu ikinci kez Göktürklerin, üçüncü kez Cengiz Han’ın başardığını söyler. Bu döngüsel yaklaşımda, Hunlar bir ilk halka, bir prototip niteliğindedir. Ayrıca Gumilev, Hunların kültürel mirasına dair de görüş bildirir. Örneğin Avrupa Hunlarının torunları olarak gördüğü bazı Orta Asya halklarının (Bulgarlar vb.) Türkleşmesi ve Slavlarla karışmasını kendi etnogenezi teorisiyle açıklar.¹⁰⁸ Her ne kadar Gumilev’in coğrafi determinizm ve enerji metaforları gibi yöntemleri tartışılmalı olsa da onun eserleri Rus ve Türk tarihçiliğinde Hunların önemini vurgulama açısından etkili olmuştur.

Kim, Avustralyalı bir tarihçi olup *The Huns, Rome and the Birth of Europe* (2013) adlı kapsamlı çalışmasıyla tanınır. Kim’in temel tezi, Avrupa Hunlarının, Asya Hun mirasının devamı ve Geç Antik Çağ Avrupa’sının şekillenmesinde kilit aktör olduğu yönündedir.¹⁰⁹ O, uzun süre Avrupa merkezli tarih yazımında “barbar istilacı” olarak anlatılan Hunların aslında karmaşık ve yüksek organizasyonlu bir toplum olduğunu göstermeye çalışır. Kim, Attila liderliğindeki Hun İmparatorluğu’nun bir tek bir hanedanın kontrolünde merkezi bir devlet olduğunu, kabile konfederasyonundan öteye geçtiğini sa-

106 Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 12-15.

107 a.g.e., s. 44.

108 a.g.e., ss. 90-93.

109 Hyun Jin Kim, *The Huns, Rome and the Birth of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, pp. 2-5.

vunmaktadır.¹¹⁰ Bu açıdan, Avrupa Hunlarını “proto-feodal çete” olarak gören eski yaklaşımlara karşı çıkar. Ayrıca, Asya’daki Hunlar ile Avrupa’daki Hunlar arasında kişiler ve kültür öğeleri düzeyinde süreklilik olabileceğini belirtir. Örneğin, bazı Asya Hun aristokrat ailelerinin Batı’ya göç edip Avrupa Hun Devleti’nin çekirdeğini oluşturduğunu, arkeolojik buluntularda görülen benzer tipte kazan ve eyer gibi nesnelerin bu bağlantıyı desteklediğini öne sürer.¹¹¹ Ayrıca Hunların Roma ile ilişkilerinde bir tür devletlerarası diplomasi yürüttüğünü, vergi alma ve anlaşmalar yapma pratiklerinin bir imparatorluk geleneğine işaret ettiğini dile getiriyor.¹¹²

5.6. Teorilerin Karşılaştırılması

Yukarıda özetlenen akademik yaklaşımlar, Hunlar ve genel olarak göçebe imparatorluklar konusunda farklı bakış açıları sunmaktadır. Bunların benzerlik ve farklılıklarını birkaç temel eksen etrafında değerlendirebiliriz.

5.6.1. Hun Devleti’nin Doğası ve Karmaşıklığı

Honeychurch ve Beckwith gibi araştırmacılar, Hunların devlet yapısının son derece kompleks ve gelişmiş olduğunu vurgulayarak onları yerleşik imparatorluklara denk bir seviyeye çıkarır. Barfield ise Hun Devleti’ni karmaşık olmakla birlikte özünde bir gölge mekanizması olarak, yani Çin’e bağımlı bir yapı olarak yorumlar. Taşağıl ve Gumilev de Hunların gelişmiş bir devlet geleneği kurduğunu kabul eder, hatta bunu Türk tarihinin kökeni sayar. Di Cosmo ve Sinor ise Hunları karmaşık bir konfederasyon olarak görür; ne tam manasıyla ilkel ne de tam anlamıyla bürokratik bir devlet, ikisinin ortasında, koşullara göre değişen bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Barfield’in görüşü diğerlerine göre daha indirgemeci bulunabilir çünkü Hunların özgünlüğünü azımsadığı eleştirisi alır.¹¹³ Honeychurch ve Beckwith’in görüşleri ise Hunlara belki de en çok özerk payeyi veren, onları bağımsız bir medeniyet unsuru sayan yaklaşımlardır. Taşağıl’ın görüşü de karmaşıklığı teslim eder ama bunu “Türk devlet geleneği” olarak adlandırır, yani evrensel bir medeniyet modeli yerine millî bir devamlılık vurgusu yapar.

110 a.g.e., pp. 78-80.

111 a.g.e., p. 25-28

Étienne de La Vaissière, “Xiongnu and Huns: Archaeological Perspectives on a Centuries-Old Debate”, ed. Nicola Di Cosmo ve M. Maas, *Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, p. 115.

112 Hyun Jin Kim, *The Huns, Rome and the Birth of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 91-95.

113 William Honeychurch, “The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia”, *Journal of World Prehistory*, 26(4), 2013, p. 285.

5.6.2. Çin ile İlişki ve Bağımlılık Meselesi

Bu konuda en uç pozisyonlar Barfield ile Beckwith ve Honeychurch arasında gözlenir. Barfield, Hunların varoluşunu Çin’e bağlarken, Beckwith Çin kaynaklarının güvenilmezliğine işaret ederek Hunları bağımsız değerlendirir. Di Cosmo ve Kim, ara bir tutumla, Çin’in önemli olduğunu fakat Hunların da kendine özgü stratejileri bulunduğunu ortaya koyar. Taşağıl da Çin kaynaklarını kullanmakla birlikte, Hunları Çin’e bağımlı bir “parazit” güç olarak tanımlamaz, aksine Çin’in, Hunlar karşısında sürekli önlem almak zorunda kaldığını belirterek görece denge durumunu tasvir eder. Bu bakımdan Barfield’in “gölge imparatorluk” tanımı, Honeychurch’ün “farklı ama eşit devlet” tanımıyla tezat oluşturur. Birincisi göçebeleri yerleşiklerin izdüşümü sayarken, ikincisi göçebelerin kendine has bir devlet formu olduğunu savunur. Honeychurch gibi devlet çalışmalarına ilgi duyan arkeologlar sayesinde bu alandaki arkeolojik bulgular ışığında Honeychurch çizgisinin güçlendiğini yani Hunlar’ın bir “ikinci sınıf imparatorluk” değil, farklı türde bir imparatorluk olduğunun kabulünün yaygınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Taşağıl ve kısmen Gumilev, Hunlar ile Göktürkler (ve diğer Türk devletleri) arasında güçlü bir kurumsal devamlılık görürken, Barfield ve Di Cosmo gibi isimler daha çok fonksiyonel benzerliklerden söz ederler ama doğrudan bir “siyasi devamlılık” iddiasında bulunmazlar. Hyun Jin Kim ise Asya Hunları ile Avrupa Hunları arasında devamlılık kurmaya çalışır. Taşağıl’ın devamlılık tezi, millî tarih tezi anlayışına yakın olanlarca daha fazla kabul görürken, Batılı literatürde Asya Hunlar ile Göktürkler arasında etnik-dilsel süreklilik meselesi tartışmalıdır. Ancak unvanlar ve teşkilat yapısı gibi kurumsal benzerlikler görülebildiğinden bu konuda tamamen bir kopuştan söz eden yoktur, mesele, bunun ne derece bilinçli bir miras olduğu noktasındadır. Taşağıl “merkezî Türk yönetim geleneği” derken, Barfield bunu “tekrarlayan bir sınır fenomeni” olarak yorumlama eğilimindedir. Yani Taşağıl bunu kültürel bir süreklilikle açıklar, Barfield ise benzer koşulların benzer yapılar doğurmasıyla açıklamaktadır.

Hyun Jin Kim ve Beckwith, Hunların dünya tarihindeki etkisini özellikle Avrupa’nın şekillenmesi veya Avrasya ticaret sisteminin oluşması bakımından vurgular. Barfield ise Hunları daha çok Çin tarihi çerçevesinde değerlendirir. Gumilev ve Taşağıl, Hunları Türk-Avrasya tarihinin mihenk taşı sayar. Bu farklı bakış açıları, araştırmacıların arka planlarıyla da ilgilidir. Kim, klasik tarihçiliğin ihmal ettiği Hun rolünü öne çıkarmaya çalışır, Beckwith, Avrasya’nın bütünsel tarihine katkıyı önemser, Barfield, imparatorluk tipolojisine

odaklanır, Taşağıl ise milli tarih açısından köken vurgusu yapar. Dolayısıyla hepsi, Hunların önemini kabul etmekle birlikte, bu önemi farklı sahnelere yerleştirir. Kimi onları Çin sınırındaki yıkıcı/dengeleyici güç olarak, kimi Avrupa'nın yeni çağına zemin hazırlayan katalizör olarak, kimi de Türk devlet geleneğinin atası olarak görmektedir.

Akademik yaklaşımların karşılaştırılması bize şunu gösterir: Hunlar, tarihsel olgular olarak incelenirken bile farklı disiplinlerin farklı teorik merceklelerinden bakıldığında değişik görünüm alabilmektedir. Göçebe imparatorlukların doğası, yerleşik imparatorluklarla ilişkileri, etnik ve kültürel süreklilikleri gibi konular halen canlı tartışma alanlarıdır. Bu teorilerin birbirleriyle diyalogu, Hunların tarihteki yerini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Örneğin, Barfield'in ekonomik-siyasi modelini Honeychurch'ün arkeolojik verileriyle zenginleştirmek veya Taşağıl'ın vurguladığı kurumsal sürekliliği Di Cosmo'nun stratejik analiziyle birlikte ele almak Hun araştırmalarında sentezci yaklaşımlar geliştirme potansiyeli taşır. Sonuç olarak farklı kuramsal bakışlar rekabet halinde olsa da hepsi Hunların dünya tarihindeki önemi konusunda birleşmektedir.

6. Sonuç

Asya Hun Devleti'nin tarihi serüveni göçebe imparatorluk modelinin ortaya çıkışı, gelişimi ve diğer toplumlarla etkileşiminin dikkat çekici bir örneğini sunmaktadır. Bu çalışmada, Hun siyasal yapıları kronolojik çerçevede tanıtılmış, Asya Hun Devleti'nin kuruluşundan çöküşüne kadar geçirdiği evreler, hükümdarları ve diplomatik ilişkileri ele alınmıştır. Mete Han liderliğinde MÖ 209'da bozkırlarda bir araya getirilen kabileler, tarihin ilk büyük step imparatorluğunu meydana getirmiş, bu imparatorluk askeri gücü, esnek diplomasi stratejileri ve çok etnisiteli yapısıyla yaklaşık üç yüzyıl boyunca Çin Han Hanedanı karşısında varlığını korumuştur. Hun Devleti'nin siyasi-idari teşkilatı incelendiğinde, göçebe yaşam tarzının gereklerine uygun hiyerarşik ve esnek bir yapılanma görülmüştür. Tanhu'nun otoritesi altında sol ve sağ kanatlar halinde örgütlenen, onlu sistemle disipline edilmiş bir ordu-devlet modeli söz konusudur. Vergi ve ekonomisi, yerleşik toplumların aksine ganimet, haraç ve ticaret gibi hareketli unsurlara dayanırken, istişare ve kurultay gelenekleri merkezî otoriteyi bozkır aristokrasisinin katılımıyla dengelemiştir.

Akademik yaklaşımlar açısından, Hunlar farklı teorik çerçevelerde ele alınmış ve bu sayede zengin bir tartışma literatürü oluşmuştur. Özellikle Honey-

church’ün arkeolojik bulgulara dayanan tezleri, Asya Hun İmparatorluğu’nun karmaşık ve özgün bir devlet olduğunu ortaya koyarken, Barfield’in sınır teorisi, Hunları Çin medeniyetine reaksiyoner “gölge imparatorluklar” olarak konumlandırmıştır. Di Cosmo, Hunların yükseliş ve düşüşünü Sino-step dengesinin bir parçası olarak analiz etmiş, Taşağıl ise Hunları Türk devlet geleceğinin başlangıcı ve süreklilik unsuru olarak vurgulamıştır. Sinor, Beckwith, Gumilev, Kim gibi diğer isimler de Hunların etnik, kültürel ve tarihsel etkilerini farklı boyutlarıyla ele almışlardır. Bu yaklaşımların mukayesesi, göçebe devletlerin yerleşik imparatorluklarla ilişkilerinden iç yapılarının özgünlüğüne kadar uzanan geniş bir yelpazede, Hunların anlaşılma biçimlerinin çeşitlendiğini göstermektedir. William Honeychurch’ün de içinde bulunduğu modern araştırmalar ve arkeolojik keşifler birçok noktada eski yargıları gözden geçirmeyi gerektirmekte ve Hunların tarihteki yerini daha tarafsız ve kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Asya Hun Devleti’nin siyasi ve idari yapılanması, erken dönem göçebe toplumların devletleşme süreçlerini anlamada önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mete Han ile başlayan Tanhu sistemi, meşruiyetini yalnızca soy bağından değil aynı zamanda askeri zafer ve karizmadan alan bir otorite inşa etmiştir. Gök Tanrı inancına dayalı kutsal yönetim anlayışı, Hun hükümdarlarının siyasi meşruiyetini pekiştirmiştir. Yönetim organizasyonunda doğu (sol) ve batı (sağ) kanatlar arasında coğrafi ve idari bir ayırım yapılmış, bu kanatların başında Tanhu soyundan gelen Tuqi prensleri yer almıştır. Kurultay geleneği çerçevesinde yılın belirli dönemlerinde toplanan istişare meclisleri, devletin kolektif karar alma mekanizmalarına işlevsellik kazandırmıştır. Özellikle Mete Han döneminde kurulan onluk ordu sistemi, yalnızca askerî gücü değil aynı zamanda idari hiyerarşiyi de şekillendirmiş ve devletin merkezî yapısını güçlendirmiştir. Hun askeri aristokrasisi, barış zamanında da idari otoriteyi temsil ederek devlet aygıtının sürekliliğini sağlamıştır.

Ekonomi açısından bakıldığında, Asya Hun Devleti’nin temel gelir kaynakları arasında Çin’le yapılan Heqin evlilik ittifakları neticesinde alınan yıllık hediyeler (haraç), sınır ticareti ve askeri ganimetler ön plana çıkmıştır. İpek Yolu üzerindeki aracılık faaliyetleri Hun ekonomisine önemli kaynaklar sağlamış ve bu ekonomi modeli, merkezi yönetimin sadakat ilişkilerini güçlendirmede etkin şekilde kullanılmıştır. Çin ile kurulan karmaşık diplomatik ilişkiler ağı, Hunların esnek ve pragmatik dış politika anlayışını göstermektedir. Diplo-

matik evlilikler, âni sınır baskınları ve psikolojik üstünlük taktikleriyle Çin üzerinde sürekli baskı kurularak ekonomik ve siyasi çıkarlar gözetilmiştir. Hun yönetimi, bölgedeki güç dengelerini iyi analiz ederek kimi zaman doğrudan çatışmayı, kimi zaman ise uzlaşa ve diplomasi yollarını tercih etmiş; böylece kendi varlığını uzun süre sürdürebilmiştir.

Bununla birlikte, Asya Hun Devleti'nin göçebe toplumsal temeli, keskin ve sabit sınırlarının olmaması, yazılı hukuk ve kalıcı bürokratik sistemlerin eksikliği gibi yapısal özellikleri, onu yerleşik tarım imparatorluklarının klasik devlet modeliyle tam anlamıyla örtüşürmemektedir. Ekonomik bağımlılık unsuru da dikkate alındığında, bazı araştırmacılar Hunları daha çok konfederatif bir siyasal yapı ya da göçebe imparatorluk tipi içerisinde değerlendirme eğilimindedir. Ancak tüm bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, Asya Hun Devleti'nin merkezî otorite, kurumsallaşmış askeri-idari yapı, geniş çaplı diplomatik ilişkiler ve uluslararası tanınma düzeyi itibarıyla devletleşme modelleri arasında erken örnekler arasında kendine yer bulması gereken özgün ve gelişmiş bir siyasal organizasyon olarak kabul edilmesi mümkündür.

Hunların kurumsal mirası özellikle Göktürk Kağanlığı, Avarlar ve Moğollar gibi ardıllarında da görülmektedir. Hunların ortaya koyduğu ikili yönetim sistemi, kağanlık merkezîyetçiliği, atlı ordu disiplinine dayalı askeri güç ve diplomatik esneklik, yüzyıllar sonra dahi bozkırda tekrar tekrar tezahür etmiştir. Bu süreklilik, bozkır siyasal kültürünün kalıplarının nesiller boyu aktarıldığını göstermektedir. Öte yandan, Hunlar ile defalarca sınanan Çin gibi yerleşik imparatorluklar da kendi yönetim tekniklerini ve sınır politikalarını buna göre dönüştürmüştür. Çin'in büyük duvar stratejileri, barbar yönetme sanatı ve göçebe askeri teknikleri benimsemesi, Hun karşılaşmasının Çin uygarlığı üzerinde bıraktığı önemli izlerdir.

Netice itibarıyla kamu yönetimi ve genel kamu hukuku literatüründe yaygın kabul gören “toprak, insan ve iktidar” unsurlarına dayalı klasik devlet tanımı, devletin varlığını mutlak surette belirli ve sabit bir coğrafi alana bağlamaktadır. Ancak bu yerleşik toplumlara özgü ve Batı merkezli yaklaşım, göçebe siyasal organizasyonların devlet niteliğini dışlama eğilimi taşımaktadır. Oysa devlet kavramı salt Batılı ve yerleşik kalıplar üzerinden değil; insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak kapsayıcı bir biçimde ele alındığında, göçebe devletlerin de tarihsel süreçte yerleşik devletlere denk, bağımsız bir siyasal yapı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Asya Hun Devleti, sınırları

çizilmiş sabit bir toprağa hapsolmaksızın da gelişmiş bir devlet mekanizmasının kurulabileceğini gösteren temel tarihsel örneklerden biridir. Türklerde göçebe devletin kavramsal karşılığı olan “il/el” sözcüğü, doğrudan toplumu ve halk-toplum birliğini ifade etmekte olup; siyasi örgütlenme toprağa değil, bu toplumsal bütünlüğe dayanmaktadır. Asya Hunları, çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları için katı bir merkezîyetçilik yerine, hem hiyerarşik hem de heterarşik öğeleri bir arada barındıran esnek bir yönetim modeli benimsemiştir.

Mete Han döneminde kurumsallaşan devlet yapısı incelendiğinde; Gök Tanrı inancına dayalı ilahi bir meşruiyet anlayışının bulunduğu, danışma organı işlevi gören kurultay geleneği ile kararların istişareye dayandırıldığı ve devletin coğrafi olarak sağ-sol kanat ile ikili sistem şeklinde yönetildiği görülmektedir. Sivil ve askeri idarenin iç içe geçtiği bu sistemde, “onlu teşkilat” temelinde şekillenen yapı, devletin bir “ordu-devlet” karakteri kazanmasını sağlamıştır. Toprağa bağlı tarım vergisinin bulunmadığı bu yapıda devletin ekonomik işleyişi; boylar arası yükümlülükler, Çin ile yapılan diplomatik evlilik antlaşmaları (Heqin) çerçevesinde elde edilen haraçlar, İpek Yolu üzerindeki ticari aracılık ve ganimet gelirleri ile sürdürülmüştür. Bu çerçeveden bakıldığında klasik devlet kuramının dayattığı sabit toprak zorunluluğu, Asya Hunları gibi özgün ve karmaşık göçebe imparatorluklar incelendiğinde açıklayıcılığını yitirmektedir. Asya Hun Devleti, basit bir kabile konfederasyonu yahut yerleşik devletlerin sınırlarında oluşan bir “gölge” olmanın ötesinde; kendi iç dinamikleriyle merkezi otoritesini kurmuş, çok etnisiteli yapısını organize etmiş ve kendisinden sonraki Türk ve bozkır devlet geleneği için kurumsal bir şablon oluşturmuştur. Tüm bu veriler, devlet olgusunun tanımlanmasında salt toprağa dayalı yaklaşımların aşılarak, iktisadi örgütlenme, siyasi teşkilatlanma ve toplumsal işbölümünü merkeze alan daha kapsayıcı teorilerin benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ayman Güler, Birgül. *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*, İmge Kitabevi, Ankara, 2023.
- Ban, Gu. *Han Shu (Çince'den derleme)*, Zhonghua Shuju, Beijing, 2007.
- Barfield, Thomas J. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Basil Blackwell, Oxford, 1989.
- Barfield, Thomas J. *Shadow Empires: Imperial State Formation along the Chinese-Nomad Frontier*, University of California Press, Oakland, CA, 2020.
- Beckwith, Christopher I. *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009.

- Boba, Imre. *Nomads, Northmen and Slavs: Eastern Europe in the Ninth Century*, Mouton, The Hague, 1967.
- Brion, Marcel. *Asya ve Avrupa'da Hunlar*, (çev: M. Reşat Uzmen), Çatı Kitapları, İstanbul, 2005.
- Curta, Florin. *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- De la Vaissière, Étienne. "Xiongnu and Huns: Archaeological Perspectives on a Centuries-Old Debate", ed. Nicola Di Cosmo ve Michael Maas, *Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, pp. 97-118.
- Di Cosmo, Nicola. *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Gedikli, Yusuf. *Hunlar ve Göktürkler Üzerine*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.
- Grousset, René. *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev: N. Walford), Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1970.
- Grousset, René. *Cihan Fatih Cengiz Han*, (çev: M. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç. *Eski Türkler*, (çev: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 1993.
- Heather, Peter. *The Goths*, Blackwell Publishers, Oxford, 1998.
- Heather, Peter. *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- Honeychurch, William. "The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia", *Journal of World Prehistory*, Vol. 26, No. 4, 2013, pp. 283-321.
- Hulsewé, Anthony F. P. *China in Central Asia: The Early Stage: 125 B.C.-A.D. 23*, Brill, Leiden, 1979.
- Jeong, Choongwon ve diğerleri. "A Dynamic 6,000-Year Genetic History of Eurasia's Eastern Steppe", *Cell*, Vol. 183, No. 4, 2020, pp. 890-904.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992.
- Kim, Hyun Jin. *The Huns, Rome and the Birth of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
- Liu, Mau-Tsai. *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, Vol. I-II, Harrassowitz, Wiesbaden, 1958.
- Maenchen-Helfen, Otto J. *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, (ed. M. Knight), University of California Press, Berkeley, 1973.
- Morgan, David. *The Mongols*, Basil Blackwell, Oxford, 1986.
- Németh, Gyula. *Attila ve Hunları*, (çev: A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 1982.
- Ögel, Bahaeddin. *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Sima, Qian. *Records of the Grand Historian: Han Dynasty*, (çev: Burton Watson), Columbia University Press, New York, 1993.
- Sinor, Denis (ed.). *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Taşagıl, Ahmet. *Gök Türkler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

- Taşagül, Ahmet. *Bozkırın Kağanlıkları: Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- Taşagül, Ahmet. “Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 81, 2023, s. 413-440.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kagan, Tonyukuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.
- Thompson, Edward A. *Hunlar*, (çev: N. Başaran), İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
- Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Taribine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Tram-Semen, Sofia. *Atalarımız Hunlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Weatherford, Jack. *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, Crown, New York, 2004.
- Yü, Ying-shih. “The Hsiung-nu”, ed. Denis Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, pp. 118-149.